

EUSKAL HERRIKO HIZKUNTZ ATLASA (EHHA): INKESTA METODOLOGIA ETA EZEZKO DATUAK

1986-1-31

Gotzon Aurrekoetxea

1. Inkesta-metodologia

Ondoko lerroetan azaltzen den lantxo honek bi zati ditu: hizkuntz Atlasgintza lanetan erabiltzea erabakitako inkesta metodologia alde batetik eta guk “ezezko datu” hitzez bataiatu dugun kontra-galdeketa erabilpenaren nondik norakoaren azalpena bestetik.

Euskal dialektologigintzan aberatsa da gure Herria. Badira lan ederrak, mardulak, argitaratuta dauzkagunak; badira beste pila bat lan nonbait aurkeztu beharrez, hala linguistika ikasten ari diren ikasleak, nola euskararen tituluren bat eskuratzeko euskararen inguruan zerbait burutu beharrez euskal dialektologian barrena abiatu direnak, euskalki edota zenbait herritako euskara jaso dituztenak.

Lehenak, argitaratu direnak, asko badira, bigarren hauek konta-ezinezkoak direla esateaz ez dugula astakeriarik esaten pentsa genezake.

Grabaketa pila bat gure artean daukaguna, erakundeetarik hasi eta ia ia edozein norbanakorengana heldu arte. Grabaketak, gure hizkuntzaren aberastasuna gordetzeko bildu beharko lirakekeenak, denon zerbitzuan jartzeko.

Lanak ugari egin eta argitaratu izan badira ere, lan horietan erabili den metodologiaz edo dialektologian grabaketa eta jasotze lanetarako metodologiaz, ordea, ezer gutxi argitaratu da gure artean. Badirudi bakoitzak ahal izan duen eran egin duela berari zegokiona, inor ez baita gelditu sakontzen metodologiaren azterketa.

Hala ere preminazko deritzogu egiten diren dialektologi lanetarako zertxobait bederen metodologia landu bat erabiltzeari, beste alorretan bezala, honetan ere lortzen diren emaitzen balioa fidagarriagoa izan dadin.

Beharizan honetaz ohartuz atlasgintza lanetan dihardugunok inkestagintzan erabiltzeko landu dugun metodologia argitara eman nahi dugu ezertarako balioko duelakoaren esperantzaz.

Gure hizkuntza ingurukoetarik berezi xamarra izateak berari buruzko ikerketa edota datu biltze soila ere berezitu egiten duela somatzeko ez da gehiegi ibilia izan behar dialektologi inkestagintzan. Konstatazio hau egiten ez gara lehenak;

gure aurretik behin baino gehiagotan izan da egina, guk hemen aipamen bat baino egingo ez dugun arren. Euskaltzaindiak 1982.eko Apirilaren 26ean Donaixti-Ibarren ospatutako "2. Dialektologi Jardunaldietarako" L. Mitxelena jaunak presatu zuen "Euskalkien ageriko aurpegia" lanean zera esaten du gure inguruko hizkuntza erromanikoetan egiten diren dialektologi ikerketa eta gurekoen arteko ezberdintasunaz: "...auzokoenak, haatik, ezin guregana ditzakegu, eta hor dago "untzea", besterik gabe. Premiazkoak dira aldakuntzak, burutik oinetarainoko aldakuntzak, besterenez baliatuko baldin bagara" (1).

Berezitasun hauek, atlas bat burutzearan inkestagintzan eragiten dituzten metodologi aldaketak, jorratzen ditugu, bada, lan honen lehen zatian.

Teorikoki dialektologi arloan eta bereziki atlasgintzan, korrespondentziaz egingdakoak alde batera utziz, inkesta-metodologian joera ezberdinak izan dira ikerlari zenbaitzuren artean.

Bazen joera bat lekukoari bere hizkuntzako eredurik eman behar ez zitzaiola aholkatzen zuena.

Era honetako inkestetan galdera eta ohar guztiak erdal hizkuntza batez emanak ziren, lekukoak bere hizkuntzako beste eredurik entzun ez zezan eta ondorioz kutsatu ez zedin.

Bigarren joera baten arabera, aurreko eraren aldaki bezala kontsidera daitekeena, inkestagileak ez du hitzik ahoskatuko. Argazkiez baliatuko da, erakusten dituen irudien izenak galdetuz (2).

Besteren batzuren artean hirugarren bat ere aipa daiteke. Zera da: lekukoaren hizkuntza bera erabiltzea aurkitu nahi den hitzaren deskribapen edo definizio eta azalpenak emateko.

Euskal Herriko Hizkuntz Atlaserako 1. atalerako inkestagintzan erdara erabiltzeak daukan kalko-linguistikoen arriskua baztertuz euskaraz aritzea erabaki da, nahiz eta J. Allières-ek aipatzen duen arrisku interdialektala kontutan izan (3).

Inkestagilea euskaraz mintzatzen zaio lekukoari denbora osoan, inkesta bera ahal denik eta "era elkarriketatu" baten itxura ematen saiatuko delarik. *

Galdera-erari dagokionez behin edo behin baino ez da eskatzen erdal hitzaren itzulpena.

Bi joera dira nagusi galdekizuneko 472 galderatan zehar: galdekizunaren lehen zatia narratzi, intsektu, arrain, txori eta piztiak aztertzen dira. Hau da, galdekizun orokorreko lehen gaia.

(1) *Euskera* XXVIII (1983-1), 245-252 orr. Aipamena 245. orr.

(2) Katalunian "Atlas lingüístic del Domini Català"ren arduradunek (A. M. Badia, J. Veny, M. Companys eta Colon) S. M. Sapon hizkuntzalariaren "A pictorial Linguistic Interview Manual" (PLIM) sistema erabilia dute.

(3) "Suggestion pour l'atlas" (Problemas de la Prehistoria y de la Etnología). *IV Symposium de Prehistoria Peninsular*, 1965. Príncipe de Viana, 249. orr. Ikus baita L. MITXELENA "El atlas lingüístico vasco" in *Presente y futuro de la lengua española I*. Madrid, 1964, 427-442 orr. eta zuzenago 439. orr.

Hauetariko bakoitza adierazteko irudidun liburuez baliatzen gara. Darabiltzagan liburua (4) gai hauetaz argitaraturik daudenak aztertuz, ahal zenik eta erabilgarrien gerta zedin, proba batzu egin ondoren, gure galdekizunean azaltzen diren “animalien” irudi gehien zeuzkatenak aukeratu genituen, ahal zenik eta liburu gutxien erabili behar izateko esku artean.

Izena jakin nahi den narrazti, arrain, pizti... eta abarren irudia erakusten zaio lekukoari. Irudiarekin batera bere habitat eta ezaugarri garrantzitsuenak, hots, zer jaten duen, noiz agertzen den, zer duen maiteen... azaltzen zaizkio.

Galdekizunaren bigarren zatian fenomeno atmosferiko, denboraren zatiketa eta erliebea aztertzen dira. Hauetan ez da irudirik erabiltzen zenbaitzutarako baizik. Deskribapen eta definizioak erabiltzen ditugu: adibide bat emanez “izar” hitza lortzea bada helburu, honela deskribatuko diogu lekukoari “zeruan gauaz lainorik ez dagoenean asko ikusten dira, txiki txikiak, argia ematen dutenak, zer dira?”. Deskribapen guzti hauek “galdera-fitxa”tan azaltzen dira.

Era honetan galdetuz hizkuntzen arteko kalkoen arriskua desagertarazi egiten dela uste dugu eta neurri handi batetan euskalkien artekoa ere.

Irudia argia bada eta deskribapen edo definizioa ondo burututa badago lekukoak ez du arazorik izango erantzun “zuzenak” asmatzen. Hala ere irudia adierazgarri ez delako edota deskribapen edo definizioa argi ez dagoenean edo lekukoak berak benetakoa ezagutu edo bereizten ez duenean, gerta liteke lekukoak inkestagileak “a priori” espero ez zuen erantzuna ematea edo inkestagilearen ustez “erantzun okerra” izatea. Kasu hauetan “erantzun okerra” eman duen igartzeko bi bide erabiltzen ditugu:

a) Lekukoak erantzunez ematen duen hitza ezaguna bada eta inkestagileak galdetzen duenaren erantzuna ez bada, beste era batez adieraziko zaio zer nahi den. Aurreko adibide horretan inoiz jazo da “igetargia” lehen erantzunez ematea. Erantzun hau begi bistakoa da ez dela inkestagileak jaso nahi duena. Berrito azaldu beharko dio “igetargia baino txikiagoak direla eta asko izaten direla...” asmatu arte.

b) Lekukoak erantzunez ematen duen hitza ezezaguna bada, inkestagileak hitz hori deskribatzeko edo zer adierazi nahi duen galdetuko dio: era honetan ziurtatzen da lekukoaren erantzunaren fidagarritasuna. Inkesta batetan “témpanos” edo “glaçons” esateko “garranga” hitza eman zuen. Inkestagileak zer zen “garranga” galdetu zion eta berak deskribapen batez adierazi.

Egia esan, zorionez maizegi ez bada ematen ere, gertatzen dira halako buruhausteak lekukoari zer bilatzen ari garen adierazteko, ondo ezagutzen ez dituen animalia edo objektuetan batez ere.

Ikusten ari garenez Gillieron-en “lehen kolpea”ren teoria hura desmitifikatu egiten dugu, pixka bat baino ez bada ere, baliorik ez bait diogu ematen (edo gutxi behintzat) lekukoak berak arbuatzen duen hitzari, lehena izan arren, erra-

(4) Hauek dira P. DAHLSTROM eta B. J. MUUS, *Guía de los peces del mar* (ed. Omega espainieraz) eta I. ZAHRADNIK eta J. CIHAR, *Guía básica de la Fauna de Europa*.

kuntza nabarmena dela ohartzen denean. Lekukoaren ustez erantzun zuzena den argi gelditu behar da inkestaunean, hura baita balio handiena duena. Eman dituen beste erantzunez transkribatzaileak bere oharrak jartzeko aukera izango du.

Beraz, lehenik bilatzen ari den animalari edo objektuaren izena finkatzen ahaleginduko da inkestagilea.

Bestalde, inkesta jasotzeko moduan ere izan dira aldagetak dialektologian. Grabatzeko tresnak sortu arte ez zen lekukoak ematen zituen datuak bertan, inkesta egin garaian, jasotzea baino beste erremediorik, ez zen beste aukerarik.

Giza-ahotsa kalitate handiz jasotzeko tresnak agertu zirenean bi joera nabarmendu ziren dialektologi inkestagintzan: bi joerok G. Hammarström-ek proposatu eta M. Companys-ek bi artikulu definitibotan (5) erabiltzen duen terminologian “enquête directe” eta “enquête indirecte” dira, guk hemen “inkesta zuzena” eta “zeharkako inkesta” izenez erabiltzen ditugunak.

“Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne” (A.L.G.)-ko inkesta konplementarioan (6) (M. Companys garai hartan A.L.G.ko lankidea zen) zeharkako inkesta eraz baliatzea erabaki zuten, orduan dialektologi inkestetan banda magnetikoak erabili edo ez erabiltzearen baliotasunaz pil-pilean zegoen eztabaida itxiz. Inkesta osoa zinta bidez jasotzea erabaki zuten ezer idatzi gabe.

Gure lan honetarako ere jokabide hau hartu dugu eta inkesta osoa hasieratik bukaeraraino grabatzea erabaki dugu. Alde batetik lekukoak inkesten zehar esaten dituen hitz guztiak bere azalpen, ezbai, zalantza eta ohar guztiak jasotzekak merezi duelako (galdetzen den hitz horrek herri horretan daukan bizitzaz seguruago izango garelako). Eta bestetik galdekizun erak, berak, aurrerago ikusiko denez, horretara behartu gaituelako, bere konplexotasuna dela eta.

Lekukoa falta zaigu inkesta burutzeko. Lekukoa aukeratzeko bi bide erabilgarri ditugu. Hautatuta daukagun inkesta-puntuak inor ezagun edo adiskiderik bada, bera erabiltzen dugu bitarteko lekukoa aukeratze lanetan. Lehen-lehenik lekuko “on” batek bete beharko litzuzkeen baldintzez gida-puntu batzu dituen eta horretarako osaturik daukagun orrialdea bidaltzen diogu bitarteko horri, orrialde horren arabera aukera dezan. Epe labur bat eman ondoren berarekin harremanetan jartzen gara inkesta-eguna finkatzeko.

Lehen ikustaldia bitarteko horren laguntzaz egiten da. Bitartekorik ez bada inkestagilearen esku gelditzen da zeregin hori eta herrira helduz berak ekin beharko dio handik eta hemendik lekuko egoki bat lortu arte.

Lekukoa aukeratuz gero biak, lekukoa eta inkestagilea, aurrez aurre mahai baten inguruan jarriz, sukaldean nahiz etxeko beste gelaren batetan, toki isila

(5) “Les nouvelles méthodes d’enquête linguistique”, Via Domitia III (1956), 89-138 orr. eta V (1958), 49-167 orr. Ikus baita lan honen laburpen bat J. Allières, “Suggestions...” aurrerago aipatua, 249-251 orrialdetan.

(6) Ikus X. RAVIER, “L’Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne: le bilan de l’entreprise et les réalisations en cours”, Lo Gai Saber, Revista de l’Escòla occitana, 315, juillet-août, 1964, 431 eta ss.

ahal bada, lanaren helburua, zergatia eta abar azaltzen dizkio. Gero inkestaren sistema azaldu eta bere fitxa betetzen da. Ondoren magnetofonia martxan jarri eta zintaren hasieran datu batzu grabatuz inkestari ekiten zaio magnetofonia atsedenuetan baino gelditzen ez delarik. Lan honetan darabilgun tresneria ondoko hau da: magnetofoniak denak UHER etxeokak dira: UHER 4.400 eta UHER 4.200. Abiada 9,5-ean, Mikroak UHER M 534. Zintak BASF 13 zm.takoak, 275 m. eta 365 m. takoak (hauek gutxien batzu). Grabaketa "pista" batetan baino ez da egiten eta alde bietarik.

Inkesta osoan (7) hizki bat ere ez da idazten, atentziogune bakarra lekukoak esaten duenean jarritz.

Lekukoari galdekizuneko ordenaren arabera joango gatazkaizko galderak egiten, irudiak eta deskribapenak aurkezten, bilatzen ari garen horren izena eman diezagun. Lekukoak erakusten diogun irudi edo ematen diogun deskribapen-definizioari dagokion izena era mugatuz (gehienetan singularrean) erantzuten dio. Hau da, artikulua eta guzti.

Artikuluaren izaera da euskara inguruko hizkuntza erromanikoetatik bereizten duen marka bat. Artikulua atzetik izatea eta ez inguruko hizkuntzetan bezala aurretik eta hitzetik bereiz, da arlo honetan, atlasgintza lanean, kanpokoek izan ez duten eta guk gauditu behar izan dugun arazo berri bat (8).

Hitzaren forma mugatu eta mugagabea ez bereiztea honelako lan batetan onartezina litzateke, zeren artikulua sortzen dituen aldaketa fonetikoez gain, bera eta -a itsatsia ondo bereiztea nahitaezkoa baita, zientifismo txikiena eman nahi bazaio lanari.

Lexikoaz ari garelarik hitz hutsa behar da, lexema hutsa, beste inolako atzizkirik gabea, artikulua eragina morfologian neurtuko baita, izenaren deklinabidea aztertzean.

Beraz, bigarren galdera baten beharizana argi ikusi zen. Era honetako galdekizunaren aurrean lexema hutsa nahi baldin bagenuen, bigarren galdera nahitaezkoa genuen.

Une honetan arazoa larriagotu egin zen, ze biltzen ziren emaitza guztiak aldaragarri edo gonbaragarriak izan behar ziren. Horretarako egiten zen galdera ere berdina edo berbera izan behar zen toki guztietan. Eta galdera hau "naturala", bortxatu gabea izan behar zela uste genuen, lekuko galderaz galdera gehiegi asper ez zedin.

Arazo hau gogotan izanik mugagabea lortzeko aukerak aztertzen hasi ginen (9). Ondoko determinatzaile hauek erabili genituen: bat, hiru, zenbait, batzu, zenbat, zein, bost, hau/hori...

(7) A.L.G.ko inkesta komplementarioan lehenik eta A.L.L.Oc-en gero (Atlas linguistique et ethnographique du Languedoc Occidental) egin bezala.

(8) Ikus besteak beste. L. MITXELENA, "Encuestas lingüísticas en el País Vasco", **Euskera**. XXVI (1981-1), 245-252; eta J. ALLIERES, "Suggestions..." aipatua.

(9) Ikus formula edo era batzu, L. MITXELENA, "Encuestas lingüísticas..." lanean.

Ondoren testuinguru desegokia sortzen zuten determinatzaileak kentzen edo baztertzen hasi ginen: hala “bat” eta “batzu” fonetikazko arazoak sor ditzaketelako aurrean, hitzaren amaieran, “-n” aurkituz gero.

“Zenbait” ere, euskararen eremu osoa ez duelako hartzen, eta helburua inkesta-puntu guztietan testuinguru berbera erabiltzea erabaki bait zen.

“Zenbat”, “zein” eta antzerako galderagileak desegokiak iruditu zitzaizkigun, galderaren erantzuna emango zuketelako edo antzerako zerbait.

Eta besterik ezean “bost” zenbakaria aukeratu genuen, alde batetik ez duela arazo fonetiko handirik sortarazten; bestetik errosoa egiten delako galdetzerakoan, eta azkenik, baina aurrekoak bezain garrantzitsua, euskararen eremu osoan berdintsu erabiltzen delako. Esan behar da batzutan bitxia egiten dela (“bost eguzki”, “bost eguraldi”, “bost hotz”... baina lekukoa jokoan sartuz gero oso ondo ateratzen da).

Lekukoak testuingurua hobeto uler dezan, inkestaren hasieran nola burutu nahi dugun azaltzen zaio: ematen duen erantzun bakoitzaren ondoren beti galdetuko diogula “eta bost?”, berak eman duen hitzari “bost” erants diezaion, ariketa pare bat eginez. Adibide bat hartuz: “izarra” hitza ematen duenean “eta bost?” galdetuko diogu berak “bost izar” eman dezan.

Burutu diren inkestetan, esan beharra dago, oso ondo egokitu direla lekukoak, sarritan galdetu gabe ere, eman duen erantzunari automatikoki “bost” determinatzailea eranstera helduz.

Testuinguru hau, “bost+hitza”, galdekizun osora hedatzea erabaki genuen gero, beste arazo bati inkesta guztian zehar erantzun berdintsua emateko: azentuari, hain zuzen.

Atlas batek hizkuntzaren inguruan sortzen diren arazo edo ñabardurei dagozkien ikerkuntzak bideratzeko tresna egokiak aurkeztu behar dituela uste dugu.

Euskal Herriko Atlas linguistikoaren lehen atal honetan hurbil hurbiletik ukitzen direnak lexikoa, ahoskuntza eta azentua dira. Eta hiruretarik arazo larrien sortzen dituen gure hizkuntzan azken hau dugu: azentua.

Galdera bakoitzari testuinguru ezberdina jarriz gero, azentuaren kasuan gure galdekizunaren emaitzek ez luketela balioko elkar kidezeko ikusten zen, testuinguruak ezberdinak izanik azentua ere alda zitekeelako.

Galdera guztietan testuinguru berbera erabiliz emaitzak gonbaragarriak egiten genituen. Eta horrela egitea erabaki genuen LEHEN ATAL honetan, izenentan bederen.

Inkestan zehar tarteka marteka atsedenditxoak eskeintzen zaizkie lekukoei magnetofonia geldituz, zigarro bat erre edo grabatutakoaren kalitatea konprobatzeko.

Eta hitzez hitz, galderaz galdera, inoiz lekukoa moztu gabe, presarik hartu gabe, sortzen diren pasadizu, gertakizunen historiak eta lekukoaren bizitzeko pasarteak entzunez inkesta-saioaren bukaeraraino abiatu arte ekiten zaio.

Lekukoari bere azalpenak moztea ez dugu onartzen zenbait arrazoi dela medio; beste batzuren artean hona hemen batzu: bat, lekukoa harro sentitu-arazi

behar dugu, gauzak bide onetik abia daitezzen. Horretarako berak esaten dituen hitz guztiak eta azalpenak interesgarriak direla (bere interesgarriak dira) aditzera eman behar diogu. Bi, bere azalpen eta kontakizunetan zehar ohar etnologiko asko eta asko azaltzen direlako. Eta hiru, maiz galdera zehazteko baliagarri gertatzen direlako.

Inkesta-saio bakoitzak bi ordu inguru irauten du bataz beste. Ez dugu uste, ohituraz, luzeagorik egin behar denik, inoiz gerta baledi ere. Kontutan hartu behar da informatzaileak jende adintsuak izaten direla eta beraiek konturatu gabe nekatu egiten direla. Eta normala denez, zenbat eta nekeago hainbat eta hutsune ghiago. Eta normalean eguneroko zereginak egin behar izaten dituztela, lana edo besterik ez bada, auzokoarekin eguneroko hizketaldia.

Inkesta-saioa amaitzean hurrengo saiorako eguna eta ordua jarriz bukatzen dugu ekitaldia.

Jakina da, aditasun osoa jarri arren ere, inkesta guztietan, inkestagile onari gutxiago, txarragoari ghiago, zenbait galdera itauntzea, hitz haren mugagabea lortzea, beste hitz hura proposatzea... ahaztu edo "pasa" egiten direla.

Akats hauek kontutan hartuz, lehen inkesta burutu ostean eta bigarrena egiten joan aurretik grabatutako zinta transkribatzea gomendatzen da, beti ez bada posible gertatzen ere.

Transkribaketa horretan azalduko dira bete diren hutsuneak. Hutsune guzti horiek bakoitza bere zenbaki eta identifikatzeko beharrezko dituen kodeekin bigarren inkesta-saioan edo inkesta guztiaren bukaeran galdetuko dira elkarren segidan. Era honetan inkestak hutsune gutxiago izango du eta osoago aterako da lanaren emaitza.

Azken inkesta-saioa bukatzean lekukoari oroitzarri bat ematen zaio, ez lanaren ordain, ordaintezina baita, gure esker ona adierazteko baino.

Gure ustez ezin da inoiz alden du inkesta edo grabaketa bat burutu ondoren lekukoari, oso konfidantzazko ez bada, detailtxuren bat, txikiena bada ere, berarekin izan gabe. Beraiek konsziente dira zerbait eman, aportatu egiten dutela; guk, ordea, ezin ditugu musutruk utzi, hurrengo batez bere beharrezana izan eta berarekin kontatu nahi baldin badugu behintzat.

2. Ezezko datuak

Jatorriz Gillieron-ek bere A.L.F. burutu zuenetik oraintsu arteko atlas linguistikoetan datu positiboak baino ez ziren jasotzen, hau da, inkestagileak era zuzen edo zeharkakoaz baliatuz lekukoak ematen zion erantzuna bakarrik jaso izan da. Eta ezer ez bazuen erantzuten, kontzepto horrentzat hitzik ez edo gogoratzen ez zelako, ezer ere ez zen jasotzen.

Inkestak burutze eta datuak jasotze era honi "gillieronon era" ere deitu izan diote behin baino sarriagotan.

Gaur egun ere honela burutzen den atlasik badugu, atlasgintzaren teknika eta norabidea poliki poliki aldatuz badoa ere.

“Atlas Linguistique et ethnographique de Gascogne” (A.L.G. hemendik aurrerantz) delakoaren inkesta konplementarioa burutzean Jean Séguy proiektuaren buru zen Toulouse-tar hizkuntzalaria eta Xavier Ravier geroago ezagunago bihurtuko den dialektologoaren artean geolinguistikan aurrerapausu nabarmena suposatzen duen aldaketa metodologiko bat baino gehiago jarri zituzten praktikan.

Puntu honetan guri dagokigunez arituko gara, beraiek “données négatives” deitzen dutenaz, alegia (10).

Lehenik informazio positiboak bilatzen aritzen ziren. Baina inkesta-unean lekukoak bilatzen ari ziren hitz hori ez bazuen konszientean, edo memorizazio ahalegin beharrezkoa ez zuelako egin nahi, edo hitza edo nozioa ez bazuen ezagutzen, edo “galizismo” (“erdarakada”?) bat ematen zuenean, A.L.G.n inkesta-puntu horretako inguruetako herrietan jasotako hitzak, bat edo bi, proposatzen zitzaizkion (beraiek “contre-interrogatoire” deitzen zioten), informatzaileari galdeetzen ari ziren hitz horri esateko erabiltzen ziren ala ez itaunduz. Proposatzen zituzten hauek deitzen zituzten “données négatives”, hau da kontra-galdeketa bidez lortzen den erantzuna.

Proposatu edo iradokitako hitzen aurrean lekukoak izan dezakeen jarrera sinbolo konbentzional batzuz aztertzen da, guztiz ados izatetik ukatzerainokoak betetzen dituzten zeinuak erabiliz.

Lekukoak hitz bat nolabait onartzen zuenean, onarpenaren maila aztertu asmoz A.L.G.n erlojuaren orratzen sinboloa hartzen zuten, orratzaren bost posizioz baliatuz (11).

Lekukoak proposatutako hitza ezeztatzen zuenean, hau da ezagutzen ez zuenean, hitz horren lehen hizkiaren alfabeto grekoko kidea jartzen zuten mapan.

A.L.G. amaitu ondoren X. Ravierrek “Atlas linguistique et ethnographique du Languedoc Occidental” (A.L.L.Oc.) burutzean erlojuaren orratzen sinbolismo hori hain konplexu ez zen beste sistema batez aldatu zuen (12). Sistema hau oso simplea da: proposatutako hitza lekukoak formalki onartzen badu Σ grekoko hizkia jartzen zaio ondoren. Hitz hori zuzenduz ematen badu, Σc jarriko zaio ondoren. Gerta daitezkeen beste η abardura guztiak (nekez onartzea, erabilpenaren arazoa...) oharren bidez adierazten dira.

Aldaketa metodologiko honek atlasgintzari bide berriak zabaltzen dizkiola ezin da ukatu.

Lexikoaz ari garelarik, abantaila handiak dakartza lexikologia arloan.

Sistema honek lekukoaren baitan dagoen hitzen disponibilitate edo erabilgarritasuna neurtzeko aukera ematen digu. Adibide bat emanaz eta horretarako

(10) X. RAVIER, “Le traitement des données négatives dans l’Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne”, *Revue de Linguistique*, XXIX, 1965. Ikus baita J. SEGUY, “Avant Propos” de l’A.L.G. IV.

(11) X. RAVIER, “Le traitement...”; J. SÉGUY, “Avant propos...”.

(12) X. RAVIER, “Atlas linguistique et ethnographique du Languedoc Occidental”, “Avant propos”.

jadanik jasota dauzkagun inkestetako emaitzez baliatuz, “Erithacus rubecula”, gure erdara bietan “petirrojo” eta “rougegorge” txoria izendatzeko “txindor” hitza jaso genuen inkesta batetan. Hitz bat jaso arren, bigarren bat ezaguna zen frogatu nahi genuen eta “papargorri” hitza proposatu. Hitz hori ere ezaguna zen txori berbera izendatzeko. Inkesta-puntu berean “Vulpes vulpes” (gure erdaretan “zorro” eta “renard”) basa-piztia izendatzeko “luki” hitza jaso zen era positiboz; hala ere “azegari” hitza proposatu eta “badakiu ser dan... berbain es” erantzun zuen informatzaileak.

Adibide bi hauen arabera kontzepto bi horiek inkesta-puntu horretan duten disponibilitatea aztertzeo aukera ederra sortzen zaigu. Alde batetik “txindor” eta “papargorri” hitzen erabilgarritasuna berdin samarra dela frogatu daitekeen bitartean, “luki” eta “azegari” hitzen artean oso bestelako egoeran aurkitzen gara.

Dialektoen arteko edo inkesta-puntu ezberdin biren arteko elkar-ulerketa neurtzeko datuak ere aurkezten dizkigu sistema honek.

Aurreko lehen adibidean agertzen diren hitzak erabiltzen dituen lekuko edo inkesta-puntu horretako biztanle guztiek era naturalez ulertuko dute.

Bigarren adibidean “luki” hitza zein “azegari” entzutean ez du arazorik izango ulerpenerako. Baina “luki” hitza erabiltzen ez den edozein inkesta-puntutako batekin hitzegitean, hitz hau erabiltzean ez dio ulertuko zer esan nahi duen, ez badio beste inolako azalpenik ematen.

Hitzen hierarkia aztertzeo bidea ere jartzen dute era honetako inkesta batek ematen dituen ondorioek. Aurreko adibideak jaso ziren inkesta berean “destronar”, “devastar” / “ravager”, “abimer” esateko era positiboz “apurtu” hitza erantzun zuen. Kontra-galdeketa “ondatu”, “zuzitu”, “austu” eta “birrindu” ere onartu zituen lekukoak.

Aurreko guzti honen gainera inkesta era honez informazio pila bat gehitzen dela ezin uka, hitzen mugak zehaztu eta hitz bakoitzaren barne bizitza argitzen laguntzen duen, azterketa egokiak egiteko aukera ezin hobea emanez.

Euskal Herriko Atlas linguistikoa burutzean Toulouse-ko eskolaren jarraitzaile bihurtu gara, hala esan badakioke bederen, J. Ségué, X. Ravier, J. Allières eta besteek atlasgintza lanei ekarri dieten ikuspegi berriari.

Gure atlasaren lehen atal honetarako beraiek deitzen dituzten “données négatives” horiek, guk “ezezko datu” bezala bataiatu ditugunak, erabiltzea erabaki dugu. Beste pausu bat emanez gainera.

Gure kasuan ez ditugu lekukoak erdarakada bat edo ezer ez duenean erantzuten bakarrik erabiliko; galdekizunean zehar nahiz positiboki erantzun, nahiz ezer erantzun ez, inguruko herrietan edo euskalkian esaten eta erabiltzen diren hitzak galdetuko ditugu, era honetaz ahal denik eta gehien baliatuz.

Euskararen egoera eta aberastasuna ikusiz beharrezko ikusten genuen joera hau azken muturreraino eramatea.

Sortu zitzaigun lehen arazoa, ordea, bestelakoa genuen: non aurkitu “datu” horiek, hori baitzen gure lanaren helburua?

Arazo honi irtenbide egokia bilatzen geureak eta bi egin genituen. Eta gauzak zehaztasunez egin nahian Jon Bilbaoren “Bibliografía”tik “caza”, “Calendario”, “Entomología”, “Historia natural”, “Ictiología”, “Malacología”, “Lexicografía”, “Ornitología”, “Pesca”, “Zoología”, “Geografía lingüística”, “Geología”, “Dialectología” eta “Cartografía” ataletan azaltzen diren idazlan andana bat aztertuz atera genituen beharrezko datuak.

Lan hauez at R.M. Azkue eta P. Mujikaren hiztegiei ere astinaldi ederra eman genien.

Guztitara 1000 bat fitxa burutu ziren, zeinetan 5 bat mila datu bildu ziren. Ondoren fitxa hauek sailkatu, parekatu eta egokituz galdekizuna osatzera pasa ziren.

Inkestagileak inkestagunean begi aurrean daukan galdera-fitxaren ataltxo batean aurkitzen dira “ezezko datu” guzti hauek euskalkiz euskalki bananduta, inkestagileak behar dituen erako. Galdera-fitxa bakoitzak bereak ditu.

Ezezko datu bakoitzak alfabeto grekoko hizki bat darama galdekizunean. Hizki horrez baliatuko gara geroago lekukoak ezeztatzen dituen hitzak mapetan errepresentatzeko.

Inkestan bilatzen ari garen hitza aurkitzeko egiten den galderaren erantzuna lortu ondoren “ezezko datuak” aurkezten hasten da inkestagilea “gauza (abere...) hori izendatzeko beste hitz hau inoiz erabili edo entzun duzu herrian?” eta antzeko galderak eginez.

Proposatzen zaion hitza bat bakarra izan daiteke, baina sarriagotan gehiago izaten dira: bi, hiru, lau... inoiz zortzira ere helduz. Hau da, aurreko datu bilketa horretan inkesta-puntu hori kokatzen den euskalkiari buruz lortu ditugun hitz guztiak ez bada gehienak, galdetuz: 1.5.30. galderan aurreko adibideetako inkesta-puntuko beste adibide bat emanez lekukoak “erlai” hitza eman zuen era positiboz “Hirundo rustica” (“golondrina común” eta “hirondelle de cheminée” gure erdaretan). Ezezko datu bezala ondoko hauek proposatu zitzaizkion “enara”, “eleiztxori”, “arrandera”, “boletxiko”, “etxelai”.

Proposatutako hitzetatik lekukoari ezezagunak egiten zaizkionak bertan lagatzen dira besterik gabe. Transkribatzerakoan erantzun-fitxan ezagutzen ez duen hitz horren grekoko hizkia jarriko da, horretarako egokitutako lauki batetan. Hizki horrek ukapena, ezeztapena, adieraziko du, aurrerago esan bezala. Grekoko hizki bakoitzak datu edo hitz bat baino ez du ordezkatzeko.

Bestetik, eman dugun datu hori berak positiboki erantzun duenarekin eman badu, bat datorrela frogatu behar da. Honetan arazo gutxiago azaltzen da, leku-koa bera aurreratzen baita azalpen hori egiten.

Gure galdekizunean 1.5.17. galderan “Scolopax rusticola” (“chocha perdiz” eta “Bécasse des bois” erdaretan) galdetzean “oilagor”, “iztingor” eta “mingor” dauzkagu besteak beste. Aurreko adibideetako inkesta-puntuan “oilagor” eman zuen erantzun positiboz; “iztingor” galdetuz ez zuela ezagutzen hitz hori erantzun zuen; “mingor” galdetu zitzaionean baietz erantzun zuen, segidan “bestobat da” gehitu zuelarik. Handiago ala txikerrago zen galdetuz “txikerraua” zela erantzun zuen.

Inoiz baieztatzen duen hitzaren definizio edo deskribapena ere eskatzen zaio.

Egia esan, era honetan ere inoizko batzutan izan daiteke ez lekukoak positiboki eman, ez proposatzen zaizkion hitz ez denik ere erabiltzea toki horretan, baina hauek urri gertatuko direla uste dugu.

Aipatzen ari garen posibilitate hau gutxitzeko bada bide bat, ahal denean erabiltzen duguna. Zera da: lekukoa bilatzen erabili den bitartekoa. Pertsona hori, lekukoa aurkeztuz gain inkestan zehar izatea ez da kalterako izaten. Gertatutakoak bakarrik kontatzeko behin baino sarriagotan jazotakoa kontatuko dugu hemen: gauza edo abere bati buruzko galdera eta hitz guztiak proposatu ondoren bitarteko horrek herri horretan erabiltzen den hitzen bat gelditzen bada galdetu gabe, berak proposatu izan dio lekukoari era natural batez.

Ezezko datu hauek, bestalde, ez daukate zertan zehatz mehatzak izan beharrik. Lekukoak berak adierazi behar dizkigu zer diren edota zertarako erabiltzen diren.

Azken adibide horretan “oilagor” hitzaren ondoren “mingor” hitza ere agertzen da, zenbait hiztegitan bietarako erdal kide berbera ematen dutelako. Gure orain arteko inkestetan ezagutu izan dutenek bi txori ezberdintzat jo dituzte, “mingorra” txikiagoa dela adieraziz. Batzu “Gallinago gallinago” (“agachadiza común”) erakutsiz bera dela baieztatu dutelarik.

Honelako zehaztasunak behin eta berriz ematen dituzte aurkezten zaizkien ezezko datuetan.

Ezezko datu hauek inkestari aberastasuna ematen badiote, luzatu ere egiten dutela esan behar; luzatu eta zaildu.

Denbora aldetik era positiboz lortutako erantzunetarako bi galdera behar zirenean, hauek gehitzean lau edo bostetara heltzen da (inoiz gorago esan bezala zortziraino ere helduz). Jakina, ezezko datu bakoitzaren frogaketa lanak egin ondoren mugagabea ere atera behar dela.

Inkesta zaildu ere egiten duela esan da aurrerago. Atentziogunea bakarra izan behar da hitz bakoitzaren frogaketa egin behar delako eta mugagabea lortu; mugagabean ez bada, ez baitu erabiltzeko aukerarik ematen tratatu behar denean. Eta pausu guzti hauek kontutan izan behar izateak, aditasun osoa eskatzen du.

Inkestak burutzen hasi aurretik zenbait “ezezko datu” bildu bagenituen ere, inkesta bakoitzean sortzen dira gure zerrendetan agertzen ez diren berri batzu.

Hauek hilabetero behin inkestagile guztiok egiten dugun bileran aztertu, kodea eman (grekoko alfabetoko hizkia) eta bakoitzak bere galdekizunean erantsi egiten ditu, aurrerantzerako inkestetan hitz berri hauez ere baliatzeko.

Ezezko datuon aurrean lekukoaren jarrera transkribatzeko ondoko kode hauek erabiltzea erabaki da:

1. Lekukoak proposatzen zaion hitza ezagutzen ez duenean hitz horri dago-kion alfabeto grekoko hizkia jarriko da.

2. Proposatutako hitza onartu egiten duenean Σ zeinua jarriko zaio ondoan. Honetan ere, aurrerago bezala, X. Ravierrek ALLOC-en erabiltzen duen zeinua erabiltzen dugu.

Proposatutako hitza onartuz zuzendu egiten badu, Σz zeinua jarriko da.

3. Lekukoak hitza entzuna duela baina ez dakiela zer den esaten duenean, Δ zeinua eramango du aldamenean.

4. Lekukoak hitza ulertzen badu baina erabili ez, \diamond zeinua jarriko da.

5. Proposatutako hitza nekez onartzen bada, \top zeinua erabiliko da.

6. Arkaismotzat jotzen badu, * zeinua.

7. Proposatutako hitzak beste gauza bat esan nahi duenean lekukoarentzat, \neq zeinua eramango du erantzun-fitxan.

Ikusten den bezalaxe galdekizun luze eta zaila, inkestagileari aditasun osoa eskatzen diona, baina ondorio ugariak emango dituena.